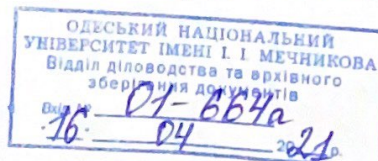

До спеціалізованої вченої ради ДФ 41.051.008
Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова
65058, м. Одеса, вул. Французький бульвар 24/26

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію Пашаєвої Ксенії Фаїківни
на тему: «Чинники політичної трансформації країн Південного
Кавказу», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 052 – Політологія

В умовах рухливості сучасної системи міжнародних відносин поглибленого аналізу потребують чинники політичної трансформації окремих регіональних систем, тому актуальність дисертаційної роботи К. Ф. Пашаєвої зумовлена необхідністю вивчення впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на політичну трансформацію Азербайджану, Грузії та Вірменії, що також може бути застосовано і для інших країн, які проходять через подібні зміни. Крім цього, перехідним процесам в Україні притаманна низка політико-економічних характеристик, які визначали й посткомуністичний розвиток країн регіону Південного Кавказу. Додамо, що вивчення досвіду політичної трансформації південно-кавказьких держав, які хоча і не завершили процес розбудови демократичної політичної системи, але й не деградували до авторитаризму, є важливим для України, щоб уникнути негативних явищ, характерних для перехідного трансформаційного процесу.

Наукова новизна дослідження К. Ф. Пашаєвої полягає у аналізі процесів політичних перетворень у Азербайджані, Вірменії і Грузії у контексті чинників, що визначили їх подальший політико-економічний розвиток. З огляду на це, авторкою було опрацьовано широке коло джерел з проблем політико-системної трансформації країн пострадянського простору.

Можна відзначити, що дисертаційна робота стала першою спробою цілісного дослідження політичних, економічних та ідеологічних чинників політичної трансформації південно-кавказьких держав.

Обґрунтованість і достовірність результатів дисертації, її теоретичний і методологічний рівень забезпечуються поєднанням сучасних методів дослідження, а також вагомістю фактологічної бази наукової праці. На особливу увагу заслуговує ґрунтовний аналіз джерел з проблематики дисертації і широкий огляд теоретичних підходів щодо впливу внутрішніх і зовнішніх чинників політичної трансформації на країни Південного Кавказу. Досліджуючи значний науковий доробок, К. Ф. Пашаєва стверджує, що «...вчені-транзитологи помилялися щодо універсальності моделі демократичного транзиту, оскільки Грузія, Вірменія та Азербайджан зі здобуттям незалежності мали здійснювати одночасно фундаментальну реорганізацію політичних, економічних і суспільних інститутів, що, на думку дослідників третьої хвилі демократизації, було неможливим. Окрім того, становлення нових політичних інститутів відбувалося в умовах конфронтації, що було пов'язано з роллю суспільно-політичних рухів у поваленні комуністичних режимів цих країн, й призвело до того, що не було досягнуто компромісу – важливої передумови для встановлення демократичного режиму між представниками різних політичних сил. І, нарешті, у державах регіону була відсутня демократична культура, на чому наголошували С. Гантінгтон і Зб. Бжезінський. Це й перешкоджало становленню та поширенню там демократичних норм й інститутів. Для кавказького суспільства властиве тяжіння до сильного лідера й афіліація з кланом чи родиною, що сприяє розквіту неформальних мереж і є несумісним з демократичною системою. Сукупність цих чинників призвела до встановлення у країнах регіону гібридних режимів, які поєднують високий ступінь централізації держави з формально-демократичними інституціями» (с. 50).

Додамо, що використаний у роботі системний підхід дозволив встановити прямі та зворотні зв'язки між країнами регіону і міжнародним середовищем. У цілому методологічний рівень наукової праці свідчить про вміння авторки застосовувати загальнонаукові і загальнологічні методи, такі як емпіричний, критично-аналітичний, проблемно-хронологічний, історичний та формально-юридичний. Якісний ситуаційний аналіз процесів політичної трансформації Азербайджану, Вірменії та Грузії уможливив розгляд наукової проблеми у її сукупності і дозволив виявити чинники та тенденції політичних змін у країнах Південного Кавказу, одночасно засвідчивши високий фаховий рівень дисертаційної роботи. Підкреслимо, що емпіричну базу дисертації склали документи міжнародних організацій, зовнішньополітичні стратегії та концепції національної безпеки досліджуваних політичних акторів, розробки науково-дослідницьких центрів, нормативні акти з питань внутрішньої та зовнішньої політики Азербайджану, Вірменії і Грузії.

У своїй дисертаційній роботі К. Ф. Пашаєва встановила, що ефективність демократичних перетворень країн досліджуваного регіону безпосередньо пов'язана з історично обумовленим культурно-політичним розвитком суспільств. Історичні та політичні умови формування регіону Південного Кавказу стали перепоною на шляху становлення демократичних норм і принципів, а також не сприяли підтримці розвитку демократичних інститутів управління державними процесами. У зв'язку з цим вивчення трансформаційних процесів у Вірменії та Грузії авторка здійснила у межах імітаційної/фасадної демократії, тоді як дослідження політичної трансформації Азербайджану проводилось через застосування положень неосултанізму і напіваторитаризму.

Грунтовне дослідження внутрішніх чинників політичної трансформації дозволило авторці зробити висновок, що міжетнічні та міждержавні конфлікти у регіоні, протистояння між представниками правлячих еліт, часткове збереження радянської системи управління, панування

патримоніальної мережі та афіліації негативно вплинули на процеси становлення націй-держав у регіоні Південного Кавказу (с. 161-162).

Відзначимо, що особливий інтерес представляє авторське бачення впливу зовнішніх чинників на перебіг політичної трансформації регіону. Зокрема, вивчення регіональної політичної діяльності США, НАТО, ЄС і РФ уможливило об'єктивне й системне осмислення особливостей розвитку країн Південного Кавказу (с. 94). Дисертантка зазначає, що регіональна політика США, НАТО та ЄС не сприяла становленню консолідованого демократичного режиму у країнах регіону, що авторка вважає загрозою для проєвропейської та проатлантичної зовнішньополітичної орієнтації Азербайджану, Вірменії і Грузії, й ставить під питання успішне здійснення політичних та економічних проєктів західних акторів у Південному Кавказі (с. 158-159). Крім цього, К. Ф. Пашаєва встановила, що політика РФ у регіоні спрямована на подальше утримання країн у сфері власного впливу і підрив процесів поглиблення демократичних перетворень, які поширюються США, НАТО і ЄС.

Необхідно наголосити на важливому практичному значенні дисертаційної праці, зібраному фактологічному матеріалі, висловлених міркуваннях, теоретичних висновках і положеннях, які можуть бути використані для подальших наукових досліджень у вітчизняній царині міжнародних відносин і політології, застосовані у процесі практичного здійснення зовнішньої політики України, а також враховані у діяльності урядових, відомчих, політичних і громадських установ.

Дисертацію виконано на кафедрі міжнародних відносин Факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова у межах наукової теми кафедри «Глобальні, регіональні та локальні чинники формування сучасної системи міжнародних відносин» (Державний реєстраційний номер 0119U000500), яка зорієнтована на науково-аналітичне забезпечення діяльності урядових і неурядових установ України. Результати напрацювань і особистої участі

К. Ф. Пашаєвої у цих дослідженнях викладено у 11 публікаціях в українських і зарубіжних наукових фахових виданнях, а також у працях, що додатково відображають наукові результати дисертації і були представлені у доповідях на міжнародних, всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях.

Аналіз тексту дисертаційної роботи свідчить про дотримання авторкою вимог академічної доброчесності. У роботі подано посилання на відповідні джерела при використанні ідей, розробок, тверджень і відомостей, а також надано достовірну інформацію про результати наукової роботи, використані методи дослідження і джерела інформації.

Відзначаючи високий рівень методологічної та прикладної розробки проблематики дослідження, вважаємо за доцільне висловити такі зауваження і побажання:

По-перше: деякі теоретичні положення Першого розділу щодо проаналізованих концепцій імітаційної/фасадної демократії, неосултанізму і напіваторитаризму мають дискусійний характер і потребують більш чіткого виявлення авторської позиції, а також критичного аналізу використання їхніх положень для пояснення внутрішньо та зовнішньополітичних трансформацій, які стосуються Азербайджану, Вірменії та Грузії.

По-друге: додаткового авторського пояснення потребує позиція Азербайджану щодо співпраці з ЄС та як така взаємодія може вплинути на політичну та економічну трансформацію не лише держави, а й регіону в цілому, оскільки авторка розглядає ЄС як чинник політичних перетворень південно-кавказького регіону (підрозділ 3.1).

По-третє: серед зовнішніх чинників, які впливають на політичну трансформацію Південного Кавказу, дисертантка називає можливість вирішення конфлікту у Нагірному Карабасі, проте додаткового аналізу потребують події 2020 р. щодо сучасних особливостей урегулювання названого конфлікту. Крім цього, окремий підрозділ присвячений позиції Туреччини щодо політико-безпекової і економічної взаємодії з країнами

регіону дозволив би авторці ґрунтовніше розкрити питання дотримання політичного балансу сил у Південному Кавказі.

По-четверте: на нашу думку, ґлибшого обґрунтування потребує вплив політичної стабілізації країн регіону на ефективність співпраці з Україною.

Водночас зазначені зауваження не впливають на високий науковий і прикладний рівні дисертаційної роботи, яка справляє позитивне враження актуальністю дослідження проблеми, логікою викладення матеріалу, суттю і аргументацією висновків.

Висновок: Дисертаційна робота К. Ф. Пашаєвої «Чинники політичної трансформації країн Південного Кавказу» виконана на високому теоретичному і прикладному рівнях, що знайшло відображення в обґрунтованих положеннях новизни та верифікованих висновках, які складають науковий підсумок дисертаційної праці, і відповідає всім вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), п. 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167, що висуваються до дисертацій, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 – Політологія.

Офіційний опонент

доктор політичних наук, професор,
 професор кафедри міжнародної інформації
 Інституту міжнародних відносин
 Київського національного університету
 імені Тараса Шевченка

Н. О. Піпченко